

IN MEMORIAM

ALEXANDRU SURDU, 1938–2020

Alexandru Surdu s-a născut la 24 februarie 1938 în Braşov, fiul al lui Alexandru Ioan, maistru tâmplar, și al Elenei, casnică. Tot aici a fost elev (1952–1955) al prestigiosului Liceu „Andrei Şaguna”¹. Recunoaşterea profundei legături cu locurile natale, îndeosebi cu figura tutelară a lui Andrei Şaguna, dar și cu cele ale altor apostoli ai românismului transilvan, se va manifesta constant în ultimele trei decenii de viață și activitate, expresia cea mai vizibilă a acesteia constituind-o volumul *Şcheii Braşovului* (1992; 2010, ediția a II-a, revăzută și adăugită), amplă și spectaculoasă monografie consacrată unui spațiu decisiv pentru păstrarea identității naționale în Ardeal. Alexandru Surdu nu a fost însă doar un minuțios rememorator al culturii și istoriei braşovene și transilvane, ci și un participant neobosit la viața culturală de aici și, în general, din întreaga Românie. Mărturie pentru aceasta stau chiar ultimele sale săptămâni de viață, când, în plină pandemie și cu ultimele sale eforturi, a participat la numeroase activități culturale din țară. Alexandru Surdu s-a considerat de altfel nu doar şagunist în sensul firesc de absolvent al sus-menționatului liceu, ci în acela mult mai profund de împărtășitor și mărturisitor al luminii și identității naționale.

După un scurt interludiu la Facultatea de Construcții Civile și Industriale a Institutului de Construcții din București (1956–1957), va urma și absolvi cursurile Facultății de Filosofie a Universității din București (1958–1963), unde va avea parte de îndrumarea unor profesori precum Radu Stoichiță, Henri Wald, George Enescu sau Teodor Bugnariu, cu unii dintre tinerii asistenți de atunci (Gustav Niels Offenberger, Alexandru Boboc) rămânând apoi apropiat vreme de peste șase decenii. Ca o consecință directă a aprecierii lucrării sale de licență, intitulată *Dialectica abstracției* și notată cu zece, Alexandru Surdu este repartizat la Institutul de Filosofie al Academiei Române, după un an transferându-se la Centrul de Logică al Academiei Române (1965), înființat și condus de acad. Athanase Joja, cel care a fost la început și îndrumătorul tezei sale de doctorat. Traectoria sa spirituală cunoaște astfel ceea ce s-ar putea numi perioada solidelor acumulări de factură clasică din filosofie și logică.

Într-un cerc restrâns, sub semnul prezenței emblematice a lui Constantin Noica, coleg cu el la Centrul de Logică, împreună cu alte nume de referință ale filosofiei românești formate în perioada interbelică (Virgil Bogdan, Constantin Floru) sau din generația mai tânără (Sorin Vieru), Alexandru Surdu oferă traduceri din Hegel, disecă cu minuțiozitate traducerile din *Critica rațiunii pure* realizate de Maiorescu

¹ Vom face apel în cele ce urmează la informații conținute în secțiunea „Date biografice”, din Șt-D. Georgescu și D. Popescu (ed.), *Omagiu Academicianului Alexandru Surdu*, Editura Paideia, București, 2008, pp. 11–20.

și Eminescu sau comentează savant *Categoriile* lui Aristotel. Tânărul Alexandru Surdu se transformă treptat din studentul deschis spre cunoaștere în partenerul de dialog filosofic elevat, substanțial, unul purtat de la egal la egal cu maestrul său.

În scurt timp, aceste acumulări vor da roade și putem observa cum se manifestă la el perioada creativității mature cu precădere în logică și istoria logicii. Trei au fost direcțiile principale de desfășurare a activităților sale în această arie: logica clasică (de la Platon și Aristotel, până la dezvoltările sale mai mult sau mai puțin canonice la Kant și Hegel), pe care o va contrapune unei alte forme distincte, logica matematică (în fapt, acesta va fi subiectul tezei sale de doctorat, întâi publicată, în 1971, și a abia apoi susținută, în 1976, ca urmare a decesului lui Ath. Joja; peste ani, în 1989, va vedea lumina tiparului o altă contribuție semnificativă, *Teoria formelor prejudicative*); intuiționismul logico-matematic, căruia i-a consacrat o cercetare de profunzime, impulsivă și de bursa pe care a obținut-o în 1969–1970 la Institutul de Matematici al Universității din Amsterdam, unde a beneficiat de experiența lui Arend Heyting sau B. van Rootselaar, și care va avea drept finalitate două volume de referință pentru cercetarea logică de la noi (*Elemente de logică intuiționistă*, 1976; *Neointuiționismul*, 1977); logica românească, o abordare materializată inițial în studii punctuale dedicate lui T. Maiorescu, Șt. Odobleja, Șt. Lupașcu, Ath. Joja, diversificată ulterior de o manieră enciclopedică, născându-se astfel volume de amplă sinteză precum *Contribuții românești în domeniul logicii în secolul XX* (1999) sau *Istoria logicii românești* (coordonator, împreună cu Dragoș Popescu). Ulterior, numeroasele sale contribuții din toate aceste direcții, răspândite în nenumărate publicații și reviste de specialitate, au fost strânse în volumul sistematic *Teoria formelor logico-clasice* (Edit. Tehnică, 2008), respectiv în cel de factură retrospectiv-caleidoscopică *Cercetări logico-filosofice* (Edit. Tehnică, 2008).

Acestei perioade extrem de concludente și vizibile în viața filosofică de la noi, îi urmează însă una pe care am putea-o numi a „peregrinărilor” și a marginalizării profesionale. Ca o consecință a aberanțelor politice culturale ale epocii și a faptului că nu era membru de partid, după desființarea Centrului de Logică în 1975, destinul filosofic al lui Alexandru Surdu este pus nemeritat în umbră, ca și cel al practic tuturor românilor din ultimii ani ai comunismului. Uneori sub semnul inventării unor devieri de la „linia oficială”, Alexandru Surdu este trimis să activeze în spații ale „ascunderii”, nu lipsite într-un tot de apropierea cărților atât de dragi lui, dar oferind nemeritat de puține posibilități de fructificare a cunoștințelor sale. Astfel, va activa succesiv ca cercetător la Biblioteca Centrală Universitară din București, apoi la Institutul de Cercetări Pedagogice și Psihologice al Ministerului Învățământului (și acesta desființat în 1982), bibliotecar la Biblioteca Facultății de Medicină Veterinară a Institutului Agronomic din București (!), apoi din nou cercetător la Muzeul Literaturii Române din București, în fine, din 1988, redactor la „Revista de filosofie”, mai aproape de interesele sale care îi defineau personalitatea. Grație unei înțelegeri robuste și plină de înțelepciune a destinului ființei umane (care îl va caracteriza, de altfel, întreaga sa viață), el găsește însă resursele de a transforma această perioadă într-una de noi și substanțiale acumulări, care vor hrăni

volumele sale reprezentative de după Revoluția din 1989, care nu doar vor marca filosofia și cultura de la noi, dar și vor lua prin surprindere pe mulți dintre cei pentru care Alexandru Surdu pășise de un timp apreciabil cu totul în afara cercului de lumină al recunoașterii publice.

Destinul lui Alexandru Surdu din perioada postdecembristă se va desfășura sub semnul binemeritat al deplinei recunoașteri publice și al profesurii universitare. Numeroase demnități, poziții instituționale și distincții se succed cu repeziciune, vin să recupereze prezența sa marcantă pentru comunitatea profesională și cultura românească în ansamblu: redactor-șef la *Revista de filosofie* și *Revue roumaine de philosophie* (1990–2000), membru corespondent (1992) și titular (din 1993) al Academiei Române, președinte al Secției de filosofie, teologie, psihologie și pedagogie și, peste ani, vicepreședinte al aceleiași instituții, cercetător științific principal la Institutul de Filosofie al Academiei Române și director (din 1997) al acestuia (devenit, între timp, Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române), director al revistei *Astra* din Brașov, membru al Uniunii Scriitorilor din România, premiul Uniunii Scriitorilor pentru critică, istorie literară și eseu „Octav Șuluțiu” (1996), Ordinul Național Serviciul Credincios în grad de cavaler (2004) etc.

Profesoratul la Facultatea de Filosofie a Universității din București (1992–2007) a constituit o altă formă de recunoaștere firească a excelenței contribuției sale în filosofie, activitate paideică universitară care a curs însă pentru un timp nemeritat de scurt dacă este să ne raportăm la întreaga sa viață. Profesoratul nu a însemnat pentru Alexandru Surdu doar expunerea propriei sale interpretări originale cu privire la filosofia modernă și contemporană, în definitiv cu privire la istoria filosofiei în ansamblul acesteia, ci și asumarea și exercitarea unei misiuni de identificare a unui nucleu de tineri talentați menit a consolida efectivul unui Institut de Filosofie aflat în plină perioadă de reformare și a reîmprospăta echipa de cercetători. Prin interacțiune directă cu studenții, Alexandru Surdu a putut remarca personalități în devenire ale filosofiei de la noi, pe care le-a încurajat și ajutat efectiv pentru a răzbi în destinul lor spiritual. Adevărat magistru pentru unii dintre aceștia, Alexandru Surdu a continuat și dincolo de cadrul universitar, precum și după anii de profesorat efectiv și până în ultima clipă a vieții sale să întrupeze expresia clasică a unei relații paideice vii, exemplare prin dăruire și implicare existențială. În definitiv, Alexandru Surdu nu a făcut altceva decât să ducă mai departe și să împlinească misiunea încredințată simbolic de Constantin Noica, cel care în tinerețe îi plătiase 20 de lecții de limbă greacă cu Nicolae Ștefănescu. Editorial vorbind, contribuția sa profesorală este punctată de cele două cursuri ale sale, *Filosofie modernă* (2002), respectiv *Filosofie contemporană* (2003). Un alt curs ținut de Alexandru Surdu, cel de *Filosofie românească*, nu a cunoscut forma tipărită a unui „manual”, dar, într-un fel, nici nu avea de ce, întrucât multe, foarte multe din textele sale tipărite sunt chiar interpretări dedicate celor mai importanți gânditori de la noi, unele dintre acestea putând fi regăsite în volumul de referință *Vocații filosofice românești* (1995).

Departate de a însemna o simplă rememorare a importanțelor lucrări de tinerețe sau doar o formă de sinteză, fie ea și superioară, a contribuțiilor precedente,

perioada ultimilor ani de viață vine la Alexandru Surdu cu propunerea fermă, explicită, solidă a unui nou și amplu sistem filosofic. În propriile sale cuvinte, „Filosofia Pentadică este primul sistem categorial-filosofic în care se face o expunere completă a Ființei raportată la cele trei facultăți de bază ale gândirii, plus cele două facultăți hibride”² (pentru reamintire: Intellect, Rațiune, Speculațiune, Intellect Rațional și Rațiune Speculativă). Chiar dacă autorul numește, în același loc, cu o umbră de tristețe, demersul său publicistic „o redactare târzie a Sistemului”, cititorul poate simți la tot pasul lecturii că nu avem nicidecum de-a face cu o operă așa zicând de senectute. O nouă tinerețe creatoare, îmbinată cu seninătatea și înțelepciunea desprinse din avatarurile personale și filosofice, aduce cu sine împlinirea multor germini care stătuseră atâta timp în așteptare. Se succed astfel, în relativ scurt timp, patru din volumele menite a alcătui *Filosofia pentadică: Problema Transcendenței* (2007); *Teoria Subsistenței* (2012); *Existența nemijlocită* (2014); *Teoria ființei* (2020). Dar, pentru a-l parafraza pe Marin Preda, „timpul nu a mai avut răbdare”, vorbind aici de un timp parcă nu doar al vieții lui Alexandru Surdu, ci și al nostru în genere, desfășurat sub semnul unor încercări existențiale pe care am vrut poate prea mult și nonșalant să le excludem din destinul nostru. Nu vom afla probabil niciodată cum avea să se desăvârșească sistemul filosofic al lui Alexandru Surdu, întrucât nu există, din câte cunoaștem, o formă definitivă a restului doctrinar, dar cei care se vor ocupa de manuscrisele rămase de pe urma sa au misiunea de a recupera paginile care ne permit măcar să schițăm cu fermitate gândurile filosofice ce își propuneau conceptualizarea Realității și Existenței Reale.

Alexandru Surdu se apleacă totodată spre sfârșitul vieții, cu recunoștință și pioșenie, asupra culturii în care s-a născut și s-a format, ca om și gânditor, încercând să înmulțească talanții, moștenirea spirituală pe care o primise la rândul său. Printre reperatele acestei relații vii, mereu reînnoite cu filosofia românească se remarcă: *Comentarii la rostirea filosofică, însoțite de câteva gânduri despre Constantin Noica* (2009), *Izvoare de filosofie românească* (2010) sau *Istoria filosofiei românești* (coordonator, împreună cu Dragoș Popescu și Ștefan-Dominic Georgescu; 2019). Nu de puține ori, gândul filosofic se scutură de haina prețioasă a jargonului academic, fără însă a pierde din claritate și concizie, caracteristici perene ale scrisului său, și se îndreaptă spre evocări, mici povestiri sau chiar pilde, cum ar fi *Pietre de poticnire* (2014) sau *La porțile împărăției* (2016). Nu trebuie uitată aici de a fi menționată și o altă datorie pe care Alexandru Surdu a resimțit-o cu o rară conștiință, aceea de a marca – într-un spațiu cultural generalizat al blazării și indiferenței cvasitotale față de valorile naționale – Centenarul Marii Uniri prin lucrarea *De la Marea Unire la România Mare* (2018). Pledoaria sa pentru recuperarea și revigorarea unei filosofii în limba națională, dincolo de meritele indiscutabile ale înscrierii contribuțiilor autohtone într-un proces firesc de dialog „internațional”, dacă nu chiar global (să nu uităm contribuțiile sale traduse în limba engleză, *Aristotelian Theory of Prejudicative Forms*, 2006, sau cea, din limba germană,

² *Filosofia Pentadică IV: Teoria Ființei*, Editura Academiei Române, București, 2020, p. 414.

în calitate de coordonator, *Rumänische Beiträge zur modernen Deutung des Aristotelischen Logik*, 2004, apărute ambele la prestigioasa editură Georg Olms Verlag) a cunoscut și o formă concret-itinerant-paideică remarcabilă, prin organizarea și patronarea unor simpozioane care au cunoscut o tradiție menită a susține demersurile acelora dedicați acestei dimensiuni esențiale a existenței noastre filosofice: Simpozionul Național „Constantin Noica” (douăsprezece ediții, 2009–2020), Simpozionul Național „Constantin Rădulescu-Motru” (cinci ediții, 2016–2020). În fine, încurajarea scrierii filosofice în limba română nu a fost la Alexandru Surdu doar un demers retoric, ci a însemnat susținerea instituțională și financiară personală a unor colecții ce au început să cunoască o binemeritată tradiție: *Studii de istoria filosofiei universale*, *Studii de istoria filosofiei românești* (vol. I–XVI, 2006–2020), *Studii de teoria categoriilor*, *Probleme de logică* (apariție reluată în 2009, volumele XII–XXIII, 2009–2020), *Studii de epistemologie și de teorie a valorilor* (vol. I–VI, 2015–2020).

Chiar și un sumar tablou al vieții și al vastei sale opere, de peste șapte sute volume și articole, nu are cum să omită felul aparte în care Alexandru Surdu a înțeles filosofia, anume ca sărbătoare, ca veritabil *symposion*. Și nu este vorba aici de o simplă metaforă. Cei care l-au cunoscut îndeaproape au simțit în apropierea-i nu doar fascinația maestrului, ci și prezența vie a omului, de fapt regăsirea amândurora într-o singură persoană. Filosofia ca sărbătoare însemna pentru Alexandru Surdu înțelegerea spectacolului vieții în ceea ce are acesta mai elevat, anume trăirea sa în dimensiune filosofică. Rămâne ca timpul să ne arate dacă bucuria sa incomparabilă de a fi filosof împreună cu ceilalți prieteni întru filosofie se va regăsi și la noi, cei care îl însoțim acum cu gândul nostru îndurerat, sub semnul recunoștinței, dar și al datoriei față de moștenirea sa.

Dumnezeu să îl ierte și să îl odihnească în pace!

Redacția

